

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՍՌ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԿԱԴԵՄԻԱ
Մ. ԱՐԵՂՅԱՆԻ ԱՆՎԱՆ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

Է.Դ. ԹՈՓՉՅԱՆ

**ՍՈՑԻԱԼԻՍՏԱԿԱՆ ՌԵԱԼԻԶՄԻ
ՊՐՈԲԼԵՄՆԵՐԻ ՇՈՒՐԶԸ**

Առանձնատիպ՝ «Սովետական գրականության պրոբլեմներ»
ժողովածուից, 1948 թ.

КНИГА ДОЛЖНА БЫТЬ
ВОЗВРАЩЕНА НЕ ПОЗЖЕ
УКАЗАННОГО ЗДЕСЬ СРОКА

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՍՌ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԿԱԴԵՄԻԱ

Մ. ԱՐԵՂՅԱՆԻ ԱՆՎԱՆ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

ՄՅՈՒԳՎԵՐ 1961

ԷԴ. ԹՈՓՉՅԱՆ

ՍՈՑԻԱԼԻՍՏԱԿԱՆ ՌԵԱԼԻԶՄԻ ՊՐՈԲԼԵՄՆԵՐԻ ՇՈՒՐՁԸ

Սովետական կյանքի ամեն մի նոր տարին նշանավորվել է պատմության բախտը վճռող ժողովրդի աշխատանքային անօրինակ գործունեությամբ, անկրկնելի հմայքով օժտված նյութական և հոգեվոր արժեքների ստեղծումով: Օբեկտիվորեն գեղեցիկ սոցիալիստական իրականությունը, ժողովրդի արտասովոր խիզախությունը, նրա իսկական պատմական դերը բանաստեղծական նկարագրության նյութ դարձավ առաջին անգամ սովետական գրականության մեջ: Սովետական գրականության մեծ արժանիքը այն է, որ, հենված կոմունիստական աշխարհայացքի վրա, նա գեղարվեստական աննախընթաց կերպարներով վերարտադրել է սոցիալիստական առաջին պետության ծնունդը և հաղթական զարգացումը:

Մեր իրականության, մեր կյանքի այդ մեծ բովանդակության գեղարվեստական հայտնագործումով սովետական գրականությունը դարձավ մարդկության գեղարվեստական զարգացման ամենաբարձր աստիճանը: Ինչպես XX դարի ողջ պատմությունը Սոցիալիստական Մեծ Ռևոլյուցիայից հետո տեղի է ունենում սովետական դեմոկրատիզմի և սովետական ռևոլյուցիայի ազդեցությամբ, այնպես էլ համաշխարհային պրոգրեսիվ գրականության զարգացումը, ի հակադրություն ռեակցիայի և անկման, ընթանում է սովետական գրականության նշած ուղիներով: Բոլշևիկյան իդեալականության ոգով տոգորված սովետական գրականությունը իսկական ժողովրդային գրականություն է. նա շունի և չի կարող ունենալ այլ շահեր, քան ժողովրդի շահերը:

«Մեր գրականությունը հանդիսանում է բոլոր ժողովուրդների և երկրների, բոլոր գրականություններից ամենաերիտասարդը: Միաժամանակ նա հանդիսանում է ամենագաղափարական, ամենաառաջավոր և ամենառևոլյուցիոն գրականությունը: Սովետական

գրականությունից բացի չկա և երբեք չի եղել այնպիսի գրականություն, որն աշխատավորներին և ճնշվածներին կազմակերպեր պայքարի համար՝ վերջնականապես ոչնչացնելու ամեն մի և ամեն տեսակ շահագործում և վարձու ստրկության լուծ: Չկա և երբեք չի եղել այնպիսի գրականություն, որն իր երկերի թեմատիկայի հիմքում դներ բանվոր դասակարգի ու գյուղացիության կյանքը և պայքարը հանուն սոցիալիզմի»:^{*}

Գեղարվեստական գրականության նման որակը անմատչելի էր հոգևոր կուլտուրայի զարգացման նախորդ դարաշրջաններում: Ելնելով դասակարգային անձուկ շահերից, բուրժուական ուղղուցիակաները ստեղծում էին իրականության միայն սահմանափակ կամ պատրանքային ճանաչում:

Նախկին ուղղուցիակաները համաշխարհային պատմական հետադարձ հիշողությունների կարիքն ունեին, որպեսզի խլացնեին միտքն իրենց սեփական բովանդակության մասին» (Մարքս): Այդ պատճառով էրազմ Ռոտերդամցին ապավինում էր աստվածաշնչին, Միլտոնը «Դրախտ կորուսյալում» դիմում էր բիբլիական այլաբանության, իսկ Ֆրանսիական ուղղուցիայի շրջանում, Ֆեոդալիզմի դեմ գրողների հայացքները արտահայտվում էին հին հույների կերպարների միջոցով:

Նախորդ ուղղուցիակաների բուրժուական սահմանափակ բովանդակությունը արգելակում էր ռեալիստական գրականության զարգացումը: Ահա թե ինչու անհրաժեշտ էին մի քանի տասնամյակներ, որպեսզի գրվեին այնպիսի գործեր, ինչպես Ստենդալի «Կարմիր և սևը», Բալզակի «Խորտակված երազները», Դիկկենսի «Ծանր ժամանակները»: Միայն բուրժուական հասարակության հաստատվելուց հետո ստեղծվեց բուրժուական կլասիկ ռեալիզմը և նրա ստեղծողները եղել են ոչ թե բուրժուական հասարակության ուղղահավատ անդամները, այլ «բուրժուազիայի մոլորյալ որդիները», ինչպես նրանց անվանել է Մ. Գորկին:

Նկարագրելով մարդկային անհատին ճնշված տնտեսական և հոգևոր կապանքների, ընտանեկան տրագիդիաների, իրավական նորմերի ծանրությունից, մերկացնելով բուրժուական հասարակության արատները, քննադատական ռեալիզմը հանգում էր պեսի-

^{*} А. Жданов, Советская литература—самая идейная, самая передовая литература в мире. 1934, № 7-8.

միատական հզրակացությունների. նա չէր կարողանում ցույց տալ այդ ստրկությունից ազատվելու ելքը: Սակայն «մոլորյալ որդիների» ռեալիզմը տողորված էր քննադատական վերաբերմունքով բուրժուական կարգերի նկատմամբ: Դա բուրժուական կլասիկ ռեալիզմի կարևոր արժանիքն է:

Սոցիալիստական ռևոլուցիան իր բնույթով և հեռանկարով սկզբունքորեն տարբերվում էր բուրժուական ռևոլուցիաներից, «որովհետև նա մարդկության համաշխարհային պատմության մեջ արմատական շրջադարձ է նշանակում հին կապիտալիստական աշխարհից դեպի նոր սոցիալիստական աշխարհը» (Ստալին):

Ոչնչացնել մարդու կողմից մարդու շահագործումը, հաստատել բոլոր ճնշված դասակարգերից ամենառևոլուցիոն դասակարգի իշխանությունը, կազմակերպել անդասակարգ սոցիալիստական հասարակություն, ահա՛ սոցիալիստական ռևոլուցիայի վեհ նպատակները: Այդ ռևոլուցիան կարիք չուներ հետադարձ հիշողությունների, նա կարիք չուներ իր բովանդակությունը քողարկելու հնագույն ժամանակներից փոխ առնված պատրանքներով և կրքերով: Ընդհակառակը, որքան ավելի է բացահայտվում սոցիալիստական ռևոլուցիայի վեհ նպատակները, նա այնքան ավելի շատ զանգվածներ է համակում:

Ակնհայտ է, որ սովետական ռևոլուցիան ստեղծում էր մարդկային կյանքի մեծ հեղաշրջումն արտացոլող իսկական ռեալիստական արվեստի բոլոր նախադրյալները: Բայց դա միայն օրեկտիվ հնարավորությունն էր, որը կենսագործվեց բոլշևիկյան պարտիայի քաղաքականությամբ գեղարվեստական գրականության բնադավառում:

Սոցիալիստական կուլտուրայի զարգացման առաջին իսկ քայլերից, քաղաքացիական կռիվների պատմական օրերին, լենինը և պարտիան պարզ կերպով նշեցին այն ուղին, որով պիտի ընթանար նորաստեղծ սովետական գրականությունը: Նրա ստեղծման կարևոր նախապայմանը համարվում էր նախորդ կուլտուրայի արժեքավոր նվաճումների քննադատական յուրացումը: Նրա ըստեղծումը ենթադրում էր անողոք պայքար բուրժուական ռեակցիոն գաղափարախոսության ամեն մի արտահայտության դեմ, հանուն ռեալիստական արվեստի: Նրա ստեղծումը հնարավոր էր համարվում միայն անմիջական, ամենասերտ կապով ռևոլուցիոն իրա-

կանության հետ: Իսկ իր նպատակասլացությամբ սովետական գրականությունը պետք է տողորմած լիներ «պրոլետարիատի դասակարգային պայքարի ոգով, հանուն նրա դիկտատուրայի նպատակների հաջող կատարման, այլ խոսքով՝ բուրժուազիայի տապալման համար, մարդը մարդու կողմից ամեն տեսակ շահագործման վերացման համար» (Լենին, Երկեր, հ. 25, էջ՝ 409): Ահա այն խնդիրները, որ առաջադրել են Լենինը և բոլշևիկյան պարտիան սովետական գրականությանը, նրա ստեղծման առաջին տարիներին:

Սովետական գրականության ամեն մի իսկական նվաճում ոգեշնչվել է բոլշևիկյան պարտիայի տիտանային գործունեությամբ: Մերկացնելով բուրժուական գաղափարախոսության արտահայտությունները, բոլշևիկների պարտիան, սովետական հասարակարգի պատմական զարգացման տարբեր շրջաններում ստեղծել է մեր գրականության նոր վերելքի բոլոր նախադրյալները, գրականությունը տարել սովետական ժողովրդին և սովետական պետությանը ծառայելու ուղիով:

Դեռևս 1905 թվին «Պարտիական կազմակերպություն և պարտիական գրականություն» հռչակածում Լենինը ցույց տվեց, որ ժամանակակից հասարակության մեջ չի կարող լինել պայքարող դասակարգերից վեր կանգնած գրականություն, անպարտիական գրականություն: Արվեստագետի «ազատության» բուրժուական թեորիաները Լենինը համարում է ամբողջական կեղծավորություն: Լենինը սպառնիչ կերպով լուսաբանում է բուրժուական գրականության, հատկապես սիմվոլիստական «տեսությունների» ռեակցիոն բնույթը: Սիմվոլիստների պարագլուխ Վ. Բրյուսովը իր պատասխան հռչակածում ճգնում էր ապացուցել, որ իրենք հեռու են բուրժուական հարաբերություններից, հեռու՝ դրամի տիրապետությունից: Բայց դրանք սոսկ ֆրազներ էին: Բրյուսովի հռչակածում արտահայտվում էր սիմվոլիստների խոր թշնամանքը ռևոլուցիոն պրոլետարիատի գաղափարախոսության նկատմամբ:

Պատմությունը հաստատեց Լենինի մարգարեական կանխատեսումը: «Գրականությունը պետք է պարտիական դառնա», — հավաստում էր Լենինը: «Ի հակակշիռ բուրժուական բարբերի, ի հակակշիռ բուրժուական ձեռնարկատիրական, շարժիական մամուլի, ի հակակշիռ բուրժուական գրական կարերիզմի ու ինդիվիդուալիզ-

մի, «աղայական անարխիզմի» և շահի հետեւից ընկնելուն՝ սոցիալիստական պրոլետարիատը պետք է առաջ քաշի պարտիական գրականութեան սկզբունքը, զարգացնի այդ սկզբունքը և կենսագործի որքան հնարավոր է լայն և ամբողջական ձևով:

Ի՞նչ է գրականութեան պարտիականութեան սկզբունքը: Ոչ միայն այն, որ սոցիալիստական պրոլետարիատի համար գրական գործը չի կարող անձանց կամ խմբակների շահի զենք լինել, նա առհասարակ չի կարող լինել անհատական գործ՝ պրոլետարական ընդհանուր գործից անկախ: Կորչեն անպարտիական գրականագետները: Կորչեն գերմարդ գրականագետները: Գրական գործը պետք է դառնա համապրոլետարական գործի մի մասը...» (Լենին, Երկեր, հ. 8, էջ՝ 387):

Սովետական գրականութեան զարգացման ընթացքում կենսագործվել է Լենինի ավանդը: Գրականութեանը դարձել է «համապրոլետարական գործի մի մասը»: Մեր գրականութեանը որքան ավելի է տոգորվել բոլշևիկյան պարտիականութեամբ, այնքան ավելի մեծ է եղել նրա ստեղծած գեղարվեստական արժեքների համաշխարհային նշանակությունը: Դրա լավագույն ապացույցը Գորկու ստեղծագործությունն է: Մեծ արվեստագետի ստեղծագործական հախուռն խիզախումների ակունքը եղել է Լենինիզմը: Լենինից և Ստալինից Գորկին սովորեց դրսևորել մարդկային անհատին որպես պատմություն ստեղծողի: «Իմ ամբողջ կյանքում, — գրում է Գորկին, — ես դիտել եմ որպես իսկական հերոսներ միայն այն մարդկանց, որոնք սիրում և կարողանում են աշխատել, մարդիկ, որոնք նպատակ ունեն ազատել մարդու բոլոր ուժերը ստեղծագործության համար, մեր երկիրը գեղեցկացնելու համար, երկրի վրա մարդուն արժանի կյանք կազմակերպելու համար»:

Սակայն բավական էր, որ Գորկին շեղվեր Լենինիզմից, ինչպես այդ տեղի ունեցավ ռեակցիայի տարիներին, որպեսզի նրա գործերում խամրեր գորկիական հանճարը, արտաքսվեր ռեալիզմը: Միայն Լենինի, Ստալինի հզոր իդեանների գեղարվեստական կենսագործումով Գորկին մի քայլ առաջ մղեց մարդկության գեղարվեստական զարգացումը և այն պահին, երբ բուրժուական կլասիկ ռեալիզմը ապրում էր քայքայում, Գորկին հայտնագործեց սոցիալիստական ռեալիզմի դարաշրջանը գրականութեան մեջ:

Սոցիալիստական գրականության ստեղծման կարևոր նախապայմաններից մեկը *Լենինը* համարում էր անցյալի գրական ժառանգության քննադատական յուրացումը: Բնութագրելով անցյալի կուլտուրան, *Լենինն* ասում է. «յուրաքանչյուր ազգային կուլտուրայի մեջ կան թեկուզ և չզարգացած վիճակում՝ դեմոկրատական սոցիալիստական կուլտուրայի տարրեր, որովհետև յուրաքանչյուր ազգության մեջ կա աշխատավոր և շահագործվող մասսա, որի կյանքի պայմաններն անխուսափելիորեն դեմոկրատական և սոցիալիստական իդեոլոգիա են առաջացնում: Բայց յուրաքանչյուր ազգության մեջ կա նաև բուրժուական (իսկ մեծ մասամբ նաև սև հարյուրյակային և կղերական) կուլտուրա, ընդ որում ոչ թե սոսկ «տարրերի» ձևով, այլ իբրև տիրապետող կուլտուրա» (*Լենին, Երկեր, հ. 17, էջ՝ 137*):

Մենք այժմ չենք քննում երկու կուլտուրաների փոխհարաբերության հարցը ամեն մի ազգային կուլտուրայի մեջ, սակայն պարզ է, որ կուլտուրայի այն տարրերը, որոնք արտահայտում են դեմոկրատական և սոցիալիստական իդեոլոգիա, կազմում են ամեն մի ազգային կուլտուրայի հիմնական կորիզը և հարստությունը: Եվ երբ *Լենինը* խոսում է վելիկոռուսների ազգային հպարտության մասին, նա հենվում է ռուսական կուլտուրայի այնպիսի երևույթների վրա, որոնք նշանավորվում են Բելինսկու, Չերնիշևսկու և Պլեխանովի անուններով:

Չարգացնելով և խորացնելով *Լենինի* ուսմունքը երկու կուլտուրայի մասին, ընկեր Ստալինը գրում է. «Լինում են հասարակական տարբեր իդեաներ ու թեորիաներ: Կան հին իդեաներ ու թեորիաներ, որոնք իրենց դարձն ապրել են և ծառայում են հասարակության մահացող ուժերի շահերին: Նրանց նշանակությունն այն է, որ նրանք արգելակում են հասարակության զարգացումը, նրա առաջ գնալը: Լինում են նոր, առաջավոր իդեաներ ու թեորիաներ, որոնք ծառայում են հասարակության առաջավոր ուժերի շահերին: Նրանց նշանակությունն այն է, որ նրանք հեշտացնում են հասարակության զարգացումը, նրա առաջ գնալը, ըստ որում նրանք այնքան ավելի մեծ նշանակություն են ձեռք բերում, որ-

քան ավելի ճշգրիտ են արտացոլում հասարակության նյութական կյանքի զարգացման պահանջները»։*

Ընկեր Ստալինի ուսմունքը հասարակական իդեաների և թեորիաների մասին, հնարավորություն է ընձեռնում մեկնաբանելու ժողովրդի ինքնուրույն դերը անցյալի առաջավոր իդեաների ըստեղծման գործում, հասկանալու, որ բոլոր մեծագույն երևույթներն արվեստի մեջ հենված են առաջավոր իդեաների վրա և տվյալ պատմական ժամանակաշրջանում արտահայտում են ժողովրդի հայացքներն ու ձգտումները։ Սակայն առաջավոր իդեաները պատմականորեն զարգացել են բարդ և հակասական պայմաններում, ինչպես բարդ և հակասական է եղել ժողովրդի պատմական կեցությունը սեփականատիրական հասարակարգում։ Պրոգրեսիվ դեմոկրատական հայացքները հանդես են եկել տարբեր ձևերով ու երանգներով, որոնք կարելի է հասկանալ՝ պատմության նկատմամբ գործադրելով մարքսիստական ուսմունքը դասակարգերի մասին։

Ստալինի ուսմունքից բխում է, որ նկարագրության ճշմարտացիությունը՝ ռեալիզմը և հասարակական պատմական ճշմարտությունը՝ գեղարվեստական ստեղծագործության մեջ անբաժանելի են։ Այդպես է ընթացել քննադատական ռեալիզմի զարգացումը սեփականատիրական հասարակության պայմաններում։ Խոսելով սոցիալիստական ռեալիզմի նախադրյալների մասին, մենք առաջին հերթին նկատի ունենք անցյալի գրականության իսկական ռեալիստական ժառանգությունը, քննադատական ռեալիզմը, հատկապես ռուս մեծ ժողովրդի առաջավոր իդեաներով տոգորված գրականությունը։ Ընկեր Ժդանովն ասում է. «... Սովետական գրականության լավագույն տրադիցիան հանդիսանում է 19-րդ դարի ռուսական գրականության լավագույն տրադիցիաների, մեր մեծ ուղղույթի դեմոկրատներ Բելինսկու, Դոբրոլյուբովի, Զերնիշևսկու, Սալտիկով-Շչեդրինի ստեղծած, Պլեխանովի կողմից շարունակված և Լենինի ու Ստալինի կողմից գիտականորեն մշակված ու հիմնավորված տրադիցիաների շարունակությունը»։**

Նշենք ռեալիստական ուղղության, մասնավորապես քննադատական ռեալիզմի մի քանի առանձնահատկությունները. ռեալիզմը

* Համ Կ(բ)Պ Պատմություն, Համառոտ դասընթաց, էջ 156։

** Ա. Ա. Ժդանով. «Զվեզդա» և «Լենինգրադ» ամսագրերի մասին, 1946, էջ 24։

լայն առումով դրսևորվում է պատմական տվյալ ժամանակաշրջանի առաջավոր իդեաներով օժտված ամեն մի ստեղծագործության մեջ, այն չափով, որքան նրա մեջ յուրացված է իրականությունը: Հետևաբար ռեալիզմի տարրեր կարելի է նկատել տարբեր դարաշրջանների և տարբեր ազգությունների հոգևոր կուլտուրայի մեջ: Այդ ճշմարտության չափը անշուշտ պայմանավորված է պատմականորեն և ստեղծագործողի աշխարհայացքի դասակարգային քնույթով:

Կասկածից վեր է, որ միջնադարի վերջը և նոր կապիտալիստական դարաշրջանի սկիզբը «Աստվածային կատակերգության» մեջ գտել է խոր և ճշմարտացի վերարտադրություն: Բայց դրանից չի հետևում, որ Դանթեի հանձարեղ պոեմը հանդիսանում է ռեալիստական արվեստի օրինակ: Նույնը կարելի է ասել և Նարեկացու «Մատյան ողբերգության» մասին: Սակայն այդ երկերի ուժն այն է, որ շնայած միստիկական ձևին, դրանք այս կամ այն չափով արտահայտում են պատմական ճշմարտությունը, հետևաբար բովանդակում են ռեալիզմի տարրեր:

Ռեալիզմի ելակետը արտաքին իրականության ճշմարտացի վերարտադրությունն է. անշուշտ կարևոր նշանակություն ունի նաև բանաստեղծական ձևը, այն բովանդակացած ձևը, որ խտացած կերպով դրսևորում է պատմական իրականության ռեալ բովանդակությունը:

Տվյալ դեպքում խոսքը վերաբերում է ռեալիստական մեթոդին, ռեալիստական ուղղությանը, որը եվրոպական գրականության մեջ ձևավորվում է վերածնության դարաշրջանում:

Վերածնության շրջանի գրականությունն իր ողջ բազմազանությամբ վերարտադրում էր մի թեմա — հումանիստական անհատի պրոբլեմը, որն իր սաղմնավորման շրջանում իսկ կրում էր իր մեջ բուրժուական անհատապաշտության տարրերը: Նորմալ և գեղեցիկ կյանքը, վերածնության արվեստագետների պատկերացումով, դա ազատ ինքնագործունեությունն էր: XVI դարի ռեալիզմի համար այդ թեման այնպիսի դեր է կատարում, ինչպես երազանքի և իրականության, պոեզիայի և ճշմարտության անհաշտելիության թեման XIX դարի ռոմանտիզմի մեջ, ինչպես մարդկային հարաբերությունների վրա բուրժուական հասարակության այլանդակող ազդեցության թեման XIX—XX դարերի քննադատական ռեալիզմի մեջ:

Վերածնության հիմնական թեման ծավալուն կերպով արտահայտվել է Ռաբլևի վեպում, որ հիմնականում ելնում է ժողովրդական մտածողության սկզբունքներից և պարզորոշ ցույց տալիս հումանիստական շարժման դեմոկրատական արժատները: Ռաբլեննկարագրում է, որ բուրժուական հարաբերությունները ազատագրելով մարդկային անհատին ֆեոդալական կապանքներից, միաժամանակ ստեղծում են նրա համապարփակ սահմանափակության դաժան ազդակները:

«Ազատությունից» ծնվեց ոչ ազատությունը, կապիտալիզմի ստրկությունը: Վերածնության կուլտուրայի առաջավոր արվեստագետները ցույց տվին անտագոնիստական հակասությունների մեջ խճճված բուրժուական հասարակության պայմաններում անհատի ազատության իդեալի պատրանքային բնույթը: Վերածնության դարաշրջանը «կարիք ուներ տիտանների և որը ծնեց մտքի, կրքոտության և բնավորության ուժով, բազմակողմանիությամբ և գիտակցությամբ օժտված տիտաններ» (Էնգելս): Ռաբլևի, Շեքսպիրի և Սերվանտեսի ստեղծած կերպարներում արտահայտվել է ազատանհատականության հնարավորությունների ֆանտաստիկ իդեալականացումը, որը գաղափարական նախադրյալ դարձավ բուրժուական հետագա ազատագրական շարժումների համար:

Շեքսպիրի ստեղծագործության մեջ արտացոլվում է վերածնության իդեալական մթնոլորտը, որը դեռևս չի սահմանափակվել բուրժուական հասարակության նորմերով, ուր դեռևս Շեքսպիրի ծննդից կես դար առաջ կարող էր ստեղծվել Թոմաս Մորի «Ուտոպիան», որը տեսության բնագավառում XVI դարի հակակապիտալիստական տենդենցների ամենաարժատական արտահայտությունն էր, ինչպես նույն ժամանակաշրջանի պրակտիկայում ամենառևոլուցիոն իրադարձությունը Թոմաս Մունցերի գլխավորած շարժումն էր:

Շեքսպիրի ստեղծագործության ուժը պայմանավորված է իր դարաշրջանով, ուր պրոգրեսիվ սոցիալական իդեաները հանդես էին գալիս սոցիալական և կրոնական ճնշումից ազատ մարդկայնության իդեալի կերպարանքով: Շեքսպիրի թեման, ինչպես և հումանիզմի ողջ մտածողությունը, կրում է անտրոպոլոգիական բրնույթ: Շեքսպիրը ելնում է ազատ անհատից, որը ռենեսանսի ոգով

իդեալականացւած է մինչև հերոսի աստիճանը, իսկ երբեմն ֆան-
տաստիկ շափերով:

Շեքսպիրի համեմատությամբ Սերվանտեսը մի քայլ առաջ է
գնում վերածնության գլխավոր թեմայի զարգացման ուղղությամբ:
Ի տարբերություն Շեքսպիրի, աղատության ուտոպիստական իդեա-
լականացումը նրա մեծ ժամանակակցի ստեղծագործության մեջ
հանդես է գալիս կոմիկական կողմերով: Սերվանտեսը ընդգծում է
ցնորամիտ ասպետի հումանիստական իդեաների և բուրժուական
պրակտիկայի հակասությունը:

Գեղարվեստական կերպարներում սոցիալական հարցերի մեկ-
նաբանման ուղղությամբ, Շեքսպիրից հետո բուրժուական ռեալիզ-
մը հսկայական ճանապարհ անցավ: Այդ պատճառով էնգելսը
տարբերում է շեքսպիրյան կենդանությունը և գործողության հա-
րըստությունը պատմական գիտակցական բովանդակությունից, որը
հետագա ժամանակաշրջանի գեղարվեստական մտածողության
արդյունք էր:

Վերածնության ռեալիզմը կերպարների ստեղծման իր սկզբ-
բունքներով հանդիսանում էր անցում մինչ-բուրժուական նախնա-
կան ռեալիզմից բուրժուական հասարակության գրականությանը,
ավելի ճիշտ XVII դարի գրականությանը, ուր արվեստական հերո-
սականությունը և կենցաղային ռեալիզմը հակադրվում են որպես
միմյանց հակադիր և միաժամանակ որպես միմյանց լրացնող նա-
խասկիզբ: Ռաբլեի, Շեքսպիրի, Սերվանտեսի ստեղծագործու-
թյուններում արտացոլվում է անցումն դեպի քաղաքացիական հա-
սարակությունը, ուր նյութական շահերի աշխարհը մասնավոր
մարդկանց հակադիր շահերի ձև ընդունեց:

Իրենց նյութական առավելության վրա հենված, էգոիստորեն
գործող այդ անհատների «... փոխադարձ բախումն ստեղծում էր
նրանց համար իրենցից վեր կանգնած խորթ հասարակական ուժ,
նրանց փոխգործունեությունը հանդես էր գալիս որպես իրենցից
անկախ պրոցես և իշխանություն»:^{*}

Հասարակական մարդու ստրկացման այդ պրոցեսը, նրա
ահավոր դեգրադացիան բազմակողմանիորեն արտացոլվել է քննա-
դատական ռեալիզմի ստեղծագործական զարգացման մեջ: Բուր-

^{*} Архив Маркса и Энгельса, ф. IV, т. 2, 171.

ժուական գրականության ամենաբնորոշ ժանրը վեպն էր, որը մարդկային հարաբերությունների լայն ընդգրկումով դարձավ բուրժուական հասարակության էպոսը: Սակայն բուրժուական վեպը զուրկ էր էպոսի օրգանական հատկությունից, իսկական հերոսներից և հերոսականությունից:

Դասակարգային անտագոնիստական հասարակության մեջ, նյութական հարաբերությունների աշխարհում, ուր մարդը կորցրել էր գիտակցական իշխանությունը և իրերն էին իշխում որպես արտաքին ուժ, որպես ճակատագիր, ուր խեղդվում էր մարդու ստեղծագործական կամքը, ուր արվեստը զրկվում էր իր բնական հողից, չէր կարող ստեղծվել իսկական էպոս:

Միայն սոցիալիստական իրականության մեջ մարդկային անհատը բարձր աստիճանի վրա վերաստեղծում է իր իսկական էությունը, դրսևորում մարդկային բնության ողջ հարստությունը: Սովետական մարդը մեր իրականությունն ընկալում է, որպես իր արիության արտացոլում, որպես կեցության բարձրագույն ձև, որը աշխարհի նկատմամբ, նոր էպիքական վերաբերմունքի և գիտական երազանքի անսահման հնարավորություններ է ստեղծում:

Հակառակ հնագույն էպոսի, որ վաղեմի ժամանակներում ստեղծվել է նախնական պրիմիտիվ կոլեկտիվիզմի և դիցաբանական մտածողության հիման վրա, սովետական գրականության մեջ ձևավորվող նոր էպոսը հենվում է սոցիալիստական աշխատանքի, սովետական հայրենասիրության, աննախընթաց հարուստ զգացմունքների և բարձր ինտելեկտի վրա: Գորկին ճշտորեն դիտել է, որ «աշխատավոր մասսաների գեղարվեստական ստեղծագործությունը չի անհետացել, չի սպառվել դարավոր բռնի, տաժանակիր աշխատանքում՝ ամենակարող անհատի համար, որը հնարել էր միստիկական աստծուն իր կեցության արդարացման համար. մենք պետք է ընդունենք, որ աշխատավոր մասսաների պատկերավոր խոսքի կարողությունը ստեղծվում է և պետք է ստեղծվի, որովհետև ուղղուցիան մարդուն ազատագրում է ոչ միայն սոցիալապես, ֆիզիկապես, այլ զգացմունքներով, մտածողությամբ»:^{*}

Անհրաժեշտ է նշել քննադատական ռեալիզմի մի կարևոր առանձնահատկությունը ևս. բուրժուական իրականության մեջ հեռ-

* М. Горький. О литературе, изд. 3-е, էջ 73:

լիզմի զարգացումը հանգում էր գեղեցկության էսթետիկայի ժխտման: Դա միանգամայն օրինաչափական էր: Ռեալիստական խորաթափանց միտքը դրսևորում էր բուրժուական կյանքի անհաշտելի հակասությունները, բուրժուական քաղաքակրթության ողջ այլանդակությունը, մարդկային անհատի բարոյալքումը և կործանումը: Պատահական չէ, որ մեծ ռեալիստների մոտ գեղեցկության ձգտումը երբեմն հանդես է գալիս որպես անիրագործելի երազանք բուրժուական կարգերում, երբեմն էլ մարմնավորվում որպես իդեալական կերպար: Գորկին առաջին արվեստագետն է, որ գեղարվեստորեն բացահայտեց մարդու իսկական գեղեցկությունը, որի «աշխատանքը և երևակայությունը ստեղծել են այն ամենը, ինչ երկրի վրա մեծ է և գեղեցիկ» (Գորկի): Սովետական գրականության լավագույն կերպարները՝ Դ. Ֆուրմանովի Չապաևը, Ա. Ֆադեևի Լեվինսոնը, Ա. Տոլստոյի Իվան Գորան, Ն. Օստրովսկու Կորչագինը, Մ. Շոլոխովի Դավիդովը, մասնավորապես Հայրենական Պատերազմի տարիների գրականության դյուցազնական կերպարները, որոնք ընթերցողի մեջ հարուցում են զարմանք, ուրախություն, հպարտություն սովետական մարդու անսահման վեհկարողությունների հանդեպ, պերճախոս կերպով հաստատում են, որ սովետական գրականության մեջ ռեալիզմը օրգանապես ձուլվել է գեղեցկության և հերոսության էսթետիկայի հետ:

Գնահատելով Բալզակի ռեալիզմը, Էնգելսը ասում է. «Միակ մարդիկ, որոնց մասին նա խոսում է անկեղծ հիացմունքով՝ դրանք նրա ամենակատաղի հակառակորդներն են *cloître saint Merri*-ի հանրապետական հերոսները, մարդիկ, որ այդ ժամանակ (1830—1836) իրոք ժողովրդական մասսաների ներկայացուցիչներն էին: Այն, որ Բալզակը հարկադրված էր դեմ գնալու իր սեփական դասակարգային համակրություններին և քաղաքական նախապաշարումներին, ա՛յն, որ նա տեսավ իր սիրած արիստոկրատների անկման անխուսափելիությունը և նկարագրեց նրանց որպես մարդկանց, որոնք արժանի չեն ավելի լավ վիճակի, և այն, որ նա տպագրայի իսկական մարդկանց տեսավ այնտեղ, ուր միայն կարելի էր գտնել նրանց այդ ժամանակ,— այդ ես համարում եմ ռեալիզմի մեծագույն հաղթանակներից մեկը, ծերունի Բալզակի մեծագույն առանձնահատկություններից մեկը»^{*}

^{*} Մաքսը և Էնգելսը արվեստի մասին, էջ 261:

Բալզակի ստեղծագործությունը քննադատական ռեալիզմի խոշորագույն հաղթանակներից մեկն է։ Մերձենալով կասկիտալիզմին հակադրվող կենդանի ուժերին, Բալզակը կարողացավ հաղթահարել իր աշխարհայացքի դասակարգային սահմանափակությունը և հիացմունքով նկարագրել իր կատաղի հակառակորդներին՝ ապագայի իսկական մարդկանց։ Ապագայի երազանքը և կանխազգացումը, քննադատական ռեալիզմի այս կարևոր հատկությունը, առավել մեծ ուժով արտահայտվել է ռուս գրականության մեջ։ Պուշկինը, Լերմոնտովը, Գերցենը, Չերնիշևսկին, Տոլստոյը, Չեխովը իրենց ժամանակի մեջ որոնում էին ուժեր, որոնք իրենց հայացքը հառել են ապագային։ Այս հատկությունը անցյալի մեծ ռեալիստներին կապում է սոցիալիստական ռեալիզմի հետ։ Սակայն եթե ապագայի կանխատեսումը միայն մի մոմենտ էր քննադատական ռեալիզմի մեջ, արտահայտված գերազանցապես տարերայնորեն, ապա սոցիալիստական ռեալիզմի մեջ ապագայի կանխատեսումը հիմնական հատկություն է, նրա գոյության ձևերից մեկը։

Բուրժուական իդեոլոգիայի, մասնավորապես գրականության բախտի համար մեծ նշանակություն է ունեցել 1848 թվի ռևոլուցիան և պրոլետարիատի առաջին ինքնուրույն ապստամբությունը։ 19-րդ դարի երկրորդ կեսից, երբ արդեն Եվրոպայում շրջում էր կոմունիզմի ուրվականը, գրականության և կուլտուրայի բնագավառում սկսվում է ռեալիստական ոճի քայքայումը, ավելի ու ավելի ծավալվում է բուրժուական կարգերի ջատագովությունը։

Իմպերիալիզմի դարաշրջանում բուրժուական գեղարվեստական կուլտուրան ապրում է իր ճգնաժամի և վերասերման պրոցեսը. ռեալիզմը քայքայվում, վերածվում է հակառեալիստական միստիկական ուղղությունների, ուր տիրում են «կորած սերնդի» կերպարները։ Քննադատական ռեալիզմի որոշ տրագիցիաները շարունակող արվեստագետները (Անատոլ Զրանս, Ռոմեն Ռոլան) այդ ճգնաժամից կարողացան ազատվել միայն ռուսական ռևոլուցիոն շարժման կենարար ազդեցության շնորհիվ։

Բուրժուական գրականության ռեակցիոն բովանդակությունն իր ողջ մերկությանմբ դրսևորվեց երկրորդ համաշխարհային պատերազմից հետո։ «Երկրորդ համաշխարհային պատերազմի հետևանքով ամրապնդվեցին սոցիալիզմի դիրքերը, սոցիալիզմի հարցը օրակարգում է դրված Եվրոպայի շատ երկրներում։ Դա դուր չի

գալիս ամեն գույնի իմպերիալիստներին, նրանք վախենում են սոցիալիզմից, վախենում են մեր սոցիալիստական երկրից, որը օրինակ է հանդիսանում ամբողջ առաջավոր մարդկության համար» (Ժդանով)։ Այժմ, Արևմտյան Եվրոպայում Բալզակի, Ստենդալի և Դիկկենսի լեզվով միջազգային ռեակցիայի սպասավորները փորձում են ժողովրդական մասսաներին վախ ներշնչել քարոզելով պեսիմիզմի, սիմվոլիզմի և խավարամտության ամենատարբեր իդեաներ։

Ատոմային դիվանագիտության շանտաժի մեթոդները փոխադրելով կուլտուրայի բնագավառը, արևմտաեվրոպական պեսիմիստները ձգտում են ժողովրդական մասսաներին համակել տագնապով և անվստահությամբ ապագայի հանդեպ։ «Այս պայմաններում սովետական գրականության խնդիրն է՝ ոչ միայն հարվածին պատասխանել հարվածով ընդդեմ այդ ամբողջ նողկալի զրույարտության ու հարձակումներին մեր սովետական կուլտուրայի, սոցիալիզմի վրա, այլև համարձակորեն խարաղանել և հարձակում գործել հյուժախտի և նեխման վիճակում գտնվող բուրժուական կուլտուրայի վրա» (Ժդանով)։

* * *

Սովետական գրականության ստեղծագործական մեթոդը՝ սոցիալիստական ռեալիզմը ընկեր Ստալինը սահմանել է 1932 թ., Համկ(բ)Պ Կենտկոմի ապրիլյան պատմական որոշումից հետո։ Սոցիալիստական ռեալիզմի մեթոդի բնորոշման մեջ խորացվել և կենսագործվել են Մարքս-Լենինյան էսթետիկայի հիմնական սկզբունքները գեղարվեստական գրականության ռեալիզմի, պարտիականության և ժողովրդային բնույթի մասին։ Սոցիալիստական ռեալիզմի մեթոդի սահմանումով ընկեր Ստալինը հանձարեղ կերպով ընդհանրացրեց սովետական իրականության մեջ տեղի ունեցող մարդկային կյանքի մեծագույն առաջընթաց շարժումը սոցիալիզմից դեպի կոմունիզմ և դրա հիման վրա ստեղծվող իրականության գեղարվեստական արտացոլման նոր սկզբունքը։ Ինչպես սովետական հասարակությունը արձատապես տարբերվում է մարդկային պատմության նախորդ դարաշրջաններից, այնպես էլ սովետական գրականությունը և իրականության գեղարվեստական արտացոլման նրա մեթոդը արձատապես տարբերվում է կլասիկ ռեալիզմի ստեղծագործական մեթոդից։

Սովետական գրականության և քննադատության ստեղծագործական մեթոդը ելնում է ընկեր Ստալինի սահմանած մատերիալիստական դիալեկտիկայի այն սկզբունքից, որի համաձայն իրականության երևույթները պետք է դիտել ոչ թե ստատիկ վիճակում, այլ ռևոլուցիոն փոփոխման մեջ և կարողանալ այսօրվա մեջ կանխատեսել գալիքը: «Եթե աշխարհը գտնվում է անընդհատ շարժման ու զարգացման մեջ,— գրում է ընկեր Ստալինը,— եթե հնի մահացումը և նորի աճումը զարգացման օրենք է, ապա պարզ է, որ այլևս չկան «անխախտ» հասարակական կարգեր, մասնավոր աբսոլյուտության և շահագործման «հավերժական սկզբունքներ», գյուղացիներին կալվածատերերին ենթարկելու, բանվորներին կապիտալիստներին ենթարկելու «հավերժական իդեալներ»:

Նշանակում է, կապիտալիստական հասարակարգը կարելի է փոխարինել սոցիալիստական հասարակարգով, այնպես, ինչպես որ կապիտալիստական հասարակարգն իր ժամանակ փոխարինեց ֆեոդալական հասարակարգին:

Նշանակում է, պետք է կողմնորոշվել ոչ թե դեպի հասարակության այն խավերը, որոնք այլևս չեն զարգանում, թեպետ և ներկա մոմենտին գերակշռող ուժ են հանդիսանում, այլ դեպի այն խավերը, որոնք զարգանում են, ապագա ունեն, թեպետ և ներկա մոմենտին գերակշռող ուժ չեն հանդիսանում»:^{*}

Սոցիալիստական ռեալիզմի մեթոդի փիլիսոփայական հիմքը աշխարհի դիալեկտիկական-մատերիալիստական ըմբռնումն է, որն սկզբունքորեն տարբերվում է բուրժուական ռեալիզմի մեթոդի փիլիսոփայական հիմքը հանդիսացող՝ արտաքին աշխարհի գլխավորապես մետաֆիզիկական ըմբռնումից:

Սոցիալիստական ռեալիզմի էությունն ամբողջությամբ հասկանալի է դառնում, երբ այն դիտում ենք մեր իրականության մեջ տեղի ունեցած իրադարձությունների և սոցիալիստական կուլտուրայի ստալինյան մեկնաբանության լույսի տակ:

Դեռևս 1925 թ. ընկեր Ստալինը սովետական կուլտուրան բնորոշեց որպես ձևով ազգային, բովանդակությամբ սոցիալիստական կուլտուրա. 1937 թ. ամերիկյան բանվորական առաջին պատվիրակության հետ ունեցած զրույցի ժամանակ ընկեր Ստալինը նշեց նաև կոմունիզմի էական հատկություններից մեկը՝ արվեստի բացառիկ զարգացման բոլոր նախադրյալների առկա-

^{*} Համ Կ (բ) Պ Պատմություն համառոտ դասընթաց, էջ 147:

յությունը: Կոմունիզմը կլինի մի հասարակութիւն, «որտեղ դիտութիւնը և արվեստը լիակատար ծաղկման հասնելու համար բավականաչափ բարենպաստ պայմաններ կվայելեն»:

Արվեստի լիակատար ծաղկումը, աշխատավոր մասսաների իսկական էսթետիկական աճումը հնարավոր է միայն մեր երկրում, որտեղ ստեղծված է դեմոկրատիայի ռեալ հիմքը, ուր արվեստը դեմոկրատական է իր էութեամբ: Սոցիալիզմը ստեղծում է մարդկութեան գեղարվեստական զարգացման բոլոր հնարավորութիւնները: Սոցիալիզմը և սովետական դեմոկրատիայի զարգացումը մարդկային ստեղծագործ մտքի վերածնութեան սկիզբն է:

Ընկեր Ստալինը սահմանել է սովետական գրողի դերը սոցիալիստական հասարակարգում, որպէս «մարդկային հոգու ճարտարապետ»: այսպիսով առաջին պլանի վրա է մղվում գրողի և նրա աշխատանքի գործնական ստեղծողական դերը: Արվեստագետը ոչ միայն դրսևորում է մարդուն, այլև ձևավորում է նրա մշտքերն ու զգացմունքները: Սովետական գրողը մեր կյանքի կողմնակի դիտողը չէ, նա չի կարող առանձնանալ «փղոսկրե ամրոցում», նա ակտիվ կերպով մասնակցում է ժողովրդի ստեղծագործ աշխատանքին ու պայքարին, սովորեցնում է ժողովրդին և սովորում ժողովրդից: Սովետական գրողը արվեստագետի նոր տիպար է, օրդանապէս ձուլված ժողովրդի հետ: Գրողի այս նոր տիպը ստեղծեց միայն մեր իրականութիւնը:

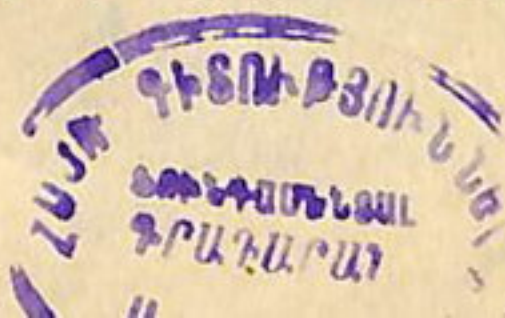
Այնուհետև, սովետական արվեստի զարգացման տարբեր էտապներում ընկեր Ստալինը տվել է մի շարք բնորոշումներ և դրույթներ, որոնց նշանակութիւնը մինչև այժմ դեռևս ամբողջութեամբ չի դիտակցվել: Հիշենք Մայակովսկու ստալինյան գնահատականը, Գորկու «Աղջիկը և մահը» պոեմի էջերից մեկի վրա կատարված մակագրութիւնը «այս գործն ավելի ուժեղ է, քան Գլոբիի Ֆաուստը (սերը հաղթում է մահին)», սովետական կինեմատոգրաֆիային առաջադրած խնդիրները, որ ամբողջութեամբ վերաբերվում է նաև գրականութեանը և վերջապէս «Խաղաղ Դոն» օպերայի ստեղծագործական կոլեկտիվին ընկեր Ստալինի տված ցուցումը՝ սովետական կլասիկայի ստեղծման մասին:

Սոցիալիստական աշխատանքի բոլոր պրոցեսում ստեղծվեց սովետական նոր մարդը, որն իր ստեղծագործ աշխատանքով վրձ-

* Բ. Ստալին, Լենինիզմի հարցերը, 1937, էջ 292:

ուում էր պատմութեան բախտը: «Ժողովուրդների և պետութիւնների բախտը հիմա վճռւում են ոչ միայն առաջնորդները, — ասում է ընկեր Ստալինը, — այլ ամենից առաջ և գլխավորապէս՝ աշխատավորների միլիոնավոր մասսաները: Բանվորներն ու գյուղացիները, որոնք առանց աղմուկի և ճարձատյունի կառուցում են գործարաններ ու ֆաբրիկաներ, հանքահորեր ու երկաթուղիներ, կոլտնտեսութիւններ ու խորհրդայնութիւններ, ստեղծում են կյանքի բոլոր բարիքները, կերակրում ու հագցնում են ամբողջ աշխարհին, — ահա թե ովքեր են նոր կյանքի իսկական հերոսներն ու ստեղծողները»: Սոցիալիստական հասարակութեան մարդու համար աշխատանքը դարձել է պատվի, փառքի և հերոսութեան գործ, սովետական մարդը աշխարհը ընկալում է որպէս իր ստեղծագործութիւն, որպէս իր արիւթեան մարմնացում:

Միանգամայն տարբեր էր հին գրականութեան հերոսի բախտը: Նախորդ ֆորմացիաներում հասարակական հարաբերութիւնները հանդես էին գալիս մարդուց անկախ, որպէս ճակատագիր, որպէս վստիք աշխարհ, ուր մարդու ստեղծած իրերն ու առարկաները ներկայանում էին իշխողի դերով, մարդկային անհատը խեղաթյուրւում էր ֆեոդալիզմի գիտակցութեան տիրապետութիւնից: Մասնավոր սեփականութեան հերոսները՝ Հայր Գորիոն, Ռաստինյակը, Ժուլյեն Սորելը, Զիշկովը, Կարամազովը, Կարենինը, Անդրեաս էլիզբարովը, Սմբատ Ալիմյանը, — կապիտալիստական մրցման իսկական հերոսներն էին: Որքան էլ տարբեր լինեն այդ մարդիկ, բայց նրանցից ամեն մեկի մեջ արտացոլւած է «խեղաթյուրւած աշխարհը, հեռացումը և նենգափոխումը մարդկային բոլոր բնական հատկութիւնների» (Մարքս): Միայն այդպիսին կարող էր լինել կապիտալիստական մրցութեան հաղթող հերոսը: Նա է վիճակի չէր ըմբռնելու իր ահաւոր խեղաթյուրումը: Զճաշակելով ոչ մի իսկական զգացում, Սմբատ Ալիմյանը հանգում է հուսահատական եզրակացութեան. «Ի՞նչ ասել է եղբայրական սեր, եթե ոչ մի հին նախապաշարում: Նույնն է և որդիական սերը: Բոլորը դատարկ, անիմաստ զգացումներ են, որ մարդիկ արվեստականորեն զարգացրել են իրենց մեջ դեռ վայրենութեան դարերում: Այո, կեղծ են բոլոր արյունակցական զգացմունքները, ինչպէս կեղծ է առհասարակ մարդկային զգացումների իննսուն տոկոսը: Միայն մի զգացում է արմատական, անկեղծ և անջնջելի — եսասիրութիւնը»

(Շիրվանզադե, «Քառս»): Ահա կապիտալիստական կոնկուրենցիայի հերոսի «փիլիսոփայությունը», անցած, բայց չապրած կյանքի, տեղի շունեցած կյանքի ընդհանրացումը:

Այս ողբերգությունն է արտահայտել Գորկին իր «Եզոր Բուլըճեվը և ուրիշները» հիանալի պիեսում: Եզոր Բուլըճեվը հին աշխարհի վերջին հերոսն է: Հոկտեմբերյան Սոցիալիստական Մեծ Ռևոլյուցիայի նախօրեին նա ամփոփում է իր բոլոր նախորդների փորձը, դրսևորում է նրանց իսկական բախտը՝ լսելաթյուրված, աղքատացած, ինքնակործանարար, չնայած առերևույթ հաղթական բնույթին:

Հոկտեմբերյան Սոցիալիստական Մեծ Ռևոլյուցիան և սոցիալիստական շինարարությունը ազատագրեցին մարդուն իրերի խեղաթյուրումից, բոլոր կեղծ, ոչ իսկական, ոչ մարդկային զգացումներից և ձգտումներից: Մարդու բնությունը օժտվեց իր իսկական գեղեցկությամբ և դրսևորեց իր անսպառ ստեղծագործական ուժերը, իր անսահմանափակ զարգացման կարողությունը: Ազնիվ և ամբողջական զգացումներ, ճշմարիտ և խոր մտքեր, մարդու ստեղծագործ ոգու ազատություն — ահա՛ ինչի համար է մարտնչել սովետական ժողովուրդը բոլշևիկյան պարտիայի գլխավորությամբ:

Մեր գրականությունը դեռևս երիտասարդ է: Նոր դարաշրջանի արվեստի համար երեսուն տարին մեծ ժամանակաշրջան չէ, երեսուն տարի, որի ընթացքում տեղի է ունեցել «ամենավճռական անջատումը անցյալից ժառանգած իդեաններից» (Մարքս): Մեր ժամանակի հերոսը գրականության մեջ դեռևս չի արտացոլված իր ողջ բազմակողմանիությամբ: Սակայն այն, ինչ ստեղծել է մեր դրականությունը, մեր իրականության հերոսի այն առանձնահատկությունը, որ դրսևորել է նա, բոլոր հիմքերը տալիս են խոսելու գրականության նոր հերոսի մասին, որի կյանքը նրան չի վերածում իր հակադրության, այլ ստեղծում է նրա անհատական հատկությունների զարգացման բոլոր նախադրյալները:

Սովետական մարդու կերպարը ցայտուն կերպով արտահայտվել է այն ստեղծագործությունների մեջ, ուր ճշտորեն կենսադործվել են սոցիալիստական ռեալիզմի սկզբունքները. ինչպես Մայակովսկու պոեզիան, Ա. Սերաֆիմովիչի «Երկաթե հեղեղը», Դ. Ֆուրմանովի «Չապաևը», Մ. Շոլոխովի «Խաղաղ Դոնը» և «Հերկած խո-

պանը», Ա. Տոլստոյի «Պետրոս Առաջինը», Ն. Օստրովսկու «Ինչպես էր կոփվում պողպատը», Ա. Ֆադեևի «Զախախտումը» և «Երիտասարդ գվարդիան», Կ. Սիմոնովի «Ռուսական հարցը», Զիրսկովի «Հաղթողները», Բ. Պոլեվոյի «Իսկական մարդը» և այլն:

Սոցիալիստական ռեալիզմի մեթոդի կենսագործումով նշանակալից հաջողություններ է ունեցել սովետահայ գրականությունը: Սոցիալիստական ռեալիզմի նախակարապետը մեր գրականության մեջ Հ. Հակոբյանն է: Դեռևս նախառևույցից շրջանում սերտորեն կապվելով Անդրկովկասի ռևոլուցիոն շարժման հետ, բոլշևիկների պարտիայի հետ, Հ. Հակոբյանն ի վիճակի եղավ գեղարվեստորեն վերարտադրելու պրոլետարիատի, որպես պատմության ստեղծողի, ապագան: Սոցիալիստական ռևոլուցիայից հետո, իր ստեղծագործական պրակտիկայում միաձուլելով ռևոլուցիոն ռոմանտիկական ռեալիզմին, Հակոբյանը ստեղծեց մի քանի նշանակալից երկեր, ինչպես «Բոլշևիկ է Շիրկանալը», «Վոլխովստրոյ» և այլն, որոնց մեջ հանդես եկող սովետական իրական մարդը բանաստեղծի երազած իդեալական հերոսն էր:

Հաղթահարելով հոգեբանական անհեռանկար ռեալիզմը, Դեմիրճյանը և Զորյանը սովետական իշխանության գոյության առաջին իսկ տարիներին ստեղծեցին մեր կյանքի մի շարք տիպական առանձնահատկությունները ընդգրկող երկեր. հիշենք Դեմիրճյանի «Սաթոն», «Ընկերները», «Մերկեն», «Ֆոսֆորային շողը», «Կապուտանը», Ստ. Զորյանի «Հեղկոմի նախագահը», «Գրադարանի աղջիկը», «Սպիտակ քաղաքը»: Նախառևույցից շրջանում Արազին ստեղծել է ռևոլուցիոն բովանդակությամբ տողորված փոքրիկ պատմվածքներ, սակայն կյանքի իսկական հերոսներին Արազին գտավ մեր իրականության պայմաններում, ստեղծելով «Ընկեր Մուկուշը», «Լուսնի շողերով», «Զրվեժի ցոլքում» պատմվածքները: Քոչարի, Սիրասի, Վ. Անանյանի, Ստաֆֆու, Գ. Սեվոնցի, Գ. Բեասի և ուրիշների գրական վաստակի մեջ նշանակալից տեղ են գրավում սոցիալիստական ռեալիզմի իդեաներով տողորված երկերը:

Ավելի ցայտուն են սովետահայ պոեզիայի նվաճումները սոցիալիստական ռեալիզմի կենսագործման բնագավառում: Հիշենք Ն. Զարյանի բոլշևիկյան պարտիականությամբ տողորված ստեղծագործությունը, Գ. Սարյանի լիրիկական պոեզիայի նշանակալից մասը, որն արտացոլում է մեր ժամանակի առաջավոր մար-

դու մտքերի ու զգացմունքների աշխարհը. ապագա հասարակու-
թյունը պատկերող Սարմենի «Թռիչք» ժողովածուն, Ս. Վահունու
ռոմանտիկական բալլադները, Տարոնցու, Բորյանի, Շիրազի մի-
շարք ստեղծագործությունները: Սովետահայ գրականությունը
ստեղծել է մեր ժամանակի առաջավոր գաղափարներով տոգորված
բազմաթիվ երկեր, բայց մեր ժողովրդի էսթետիկական բարձր պա-
հանջները բավարարելու համար կատարածը դեռևս անբավարար
է: Սովետահայ գրականության հետագա է՛լ ավելի բուռն զարգա-
ցումը պայմանավորված է այն խնդիրների կենսագործումով, որ
սովետական գրականությանը առաջադրել է բոլշևիկյան պար-
տիան իր նշանավոր որոշումների մեջ:

* * *

Անդնահատելի է Գորկու դերը սոցիալիստական ռեալիզմի մե-
թոդի գեղարվեստական կենսագործման և տեսական մեկնաբանու-
թյան մեջ:

Ռևոլուցիոն վերելքի ժամանակաշրջանը, սոցիալիստական
ռևոլուցիայի նախապատրաստումը և իրագործումը. Գորկու երկե-
րում արտացոլվել են արվեստի շգերազանցված ուժով: Իր ստեղ-
ծագործություններով Գորկին հավաստում էր կոմունիզմի իդեա-
լների ամենահաղթ ուժը:

Ռևոլուցիոն վերելքը, բոլշևիկների պարտիայի գործունեությու-
նը, մարքսիզմի զարգացումը Լենինի աշխատություններում, ահա՛
թե ինչն էր ձևավորում Գորկուն որպես հրապարակախոս և ար-
վեստագետ: Լենինը առաջադրեց գրականության պարտիականու-
թյան սկզբունքը, որը Մարքսից և Էնգելսից հետո նոր աստիճանի
էր բարձրացնում մարքսիզմի գրական տեսությունը: Լենինի ու-
մունքը Գորկուն հասցրեց այն եզրակացության, որ ռևոլուցիոն
պայքարի վեհությունը գեղարվեստորեն արտահայտելու համար՝
անհրաժեշտ է միացնել ռեալիզմը և ռևոլուցիոն ռոմանտիկան:

Գորկին առաջին արվեստագետն էր, որ ժողովրդին նկարա-
գրեց ոչ թե որպես պատմության պասսիվ, տառապող օբեկտ,
այլ որպես պատմության գործոն սուբեկտ, որը ընթանում է սե-
փականատիրական կյանքի այլանդակությունները հաղթահարելու
ուղիով:

Իրականութիւնը անսպառ պաշար էր տալիս Գորկուն վերար-
տադրելու մարդկային անհատի խեղաթյուրումը: Կոնովալով,
Գրիգորի Օրլով, Շմելյան Պիլյայ, Միխայիլ Վլասով, հատակի
մարդիկ, մարդիկ, որոնց տրորել է իրականութիւնը, հեռու շարտել
խակական կյանքից: Օկուրովյան իրականութեան թանձր կեղտը
ներծծել է մարդկային լավագույն հատկութիւնները:

Սակայն Գորկու ստեղծագործութեան իմաստը չի սպառնում
սեփականատիրական կյանքի այլանդակութիւնների նկարագրու-
թյամբ: Այդ պատճառով Գորկու մոտ չկա կարեկցանք առաջացնե-
լու ձգտում: Գորկուն խորթ է կեղծ հումանիզմը: Ժողովրդական
կյանքի և բնավորութիւնների գորկիական նկարագրութեան ա-
ռանձնահատկութիւնն այն է, որ մարդկանց ունի կեցութեան խե-
ղաթյուրման նկարագրով Գորկին ձգտում էր բարձրացնել ժողո-
վրդի գործունեութեան կամքը, մարդկայնութեան ծարավը:

«Ընթերցողի նոթերում» Գորկին ասում է. «վատ կյանքը այդ-
պես էլ կշարունակվի մինչև այն պահը, քանի մարդը չի հասկա-
ցել, որ նրա հիմնական հատկութիւնը պետք է լինի հիանալ ին-
քն իրենով»: Այդ հիացումը մարդկային անհատով, նրա հզորու-
թեան գիտակցումը հնարավորութիւն էր ընձեռնեց Գորկուն բացա-
հայտել մարդկային իսկական զգացումների ակունքը: Գորկու
երկերի մեջ հոծ խմբերով ապրում են իրենց հատկութիւններով ու
բնավորութիւններով տարբեր մարդիկ, նրանցից ամեն մեկը հե-
տաքրքիր է յուրովի, ամեն մեկը մարմնավորում է մարդկային
երջանկութեան և ազատութեան վաղեմի ծարավը: Կյանքի հատա-
կում հնչում է Սատինի ջերմ խոսքերը մարդու վեհ նշանակութեան
մասին: «Աղջիկը և մահը» հեքիաթում սիրո ուժի և կյանքի ձրգտ-
ման հանգեպ խույս է տալիս մահը: Քաղքենիական կյանքի ան-
ձուկ և բիրտ պայմաններում խեղաթյուրված Գրիգորի Օրլովը ե-
րազում է արիութեան մասին:

Գորկու տիպերի և բնավորութիւնների բազմազանութիւնը,
արվեստի անկրկնելի ուժով դրսևորում է ժողովրդի ունիւցիոն
ակտիւթեան արթնացումը և սեփականատիրական հարաբերու-
թեաների անխուսափելի կործանման նախազգացումը:

Արվեստագետի քննախույզ հայացքով Գորկին կարողանում
էր նկատել վերահաս ունիւցիոն հասունութեան բոլոր հատկանիշ-

ները: Պարտիական դրականագետի և հրապարակախոսի կրքով նա մերկացնում էր բուրժուական սեփականատիրական կյանքի նողկալի բովանդակությունը:

Մարդկային իսկական ձգտումները կարող են ստեղծվել և զարգանալ միայն հետևողական ուղղույթին պրակտիկայի մեջ: «Մայրը» վիպակի կերպարներում, Նիլովնայի կյանքի նկարագրի մեջ, Գորկին ցույց է տվել, որ սոցիալիզմի համար մղած պայքարում ծնվում է ժողովրդի մարտական անմահ ոգին, ազատագրվում է բիրտ հարաբերությունների նախապաշարումներից: Եթե ժողովրդական զանգվածները մասնակցելով կյանքի վերափոխմանը ազատագրվում են կապիտալիզմի արատներից, ապա սեփականատիրական դասակարգերը ծավալվող ուղղույթին վերելքի պայմաններում հասնում են բարոյական ուժասպառաման և մարդկայնություն կորուստի: Կապիտալիզմի վերջին բեկորներին Գորկին նշավակել է իր գեղարվեստական երկերում և հրապարակախոսական հոդվածներում: Յակով Արտամոնովի, Բերդնիկովի և Դաստիգաևի կերպարներում, իր ուղերձների մեջ «մեխանիկական քաղաքացիներին» և «կուլտուրայի վարպետներին» Գորկին ցույց տվեց կապիտալիզմի պաշտպանների ցինիզմը և սնանկությունը:

Ռևոլուցիայի թշնամիների ցասկոտ մերկացումները անցնում են Գորկու ողջ ստեղծագործության մեջ: Գորկին մերկացնում է Բարդինների («Թշնամիներ») քաղցրավուն լիբերալիզմի արժեքը այն պահին, երբ Լենինը, հակառակ լիբերալ բուրժուազիային մերձենալու մենշևիկյան դիմումների, տեսականորեն հիմնավորեց բանվոր դասակարգի առաքելության ինքնուրույնությունը ուղղույթի մեջ: Կլիմ Սամգինի կերպարով Գորկին ցույց տվեց ուղղույթի դավաճանի արգահատելի կերպարանքը: Սամգինը հավաքական կերպարն է կապիտալիստական հասարակության այն տականքների, որոնք ամբողջապես թունավորված էին անհատապաշտությամբ և օգտագործվում էին կապիտալիստների կողմից դիվերսիոն և վնասարարական ակտերի համար:

«Կլիմ Սամգինի կյանքը» Ռուսաստանի 40 տարվա իրադարձությունների էպոպեան է: Գորկու մտահղացումով, վեպը պիտի ավարտվեր Լենինի Պետերբուրգ հասնելու նկարագրությամբ և Սամգինի մահվամբ: Լենինի կերպարը անցնում է ամբողջ վեպի

մեջ, բոլշևիկ Կուտուզովի խոսքերում տրված են պայքարի լե-
նինյան և ստալինյան ձևակերպումները:

Գորկու ստեղծագործությունը ոգեշնչվում էր սոցիալիզմի կա-
ռուցման պաֆոսով, Գորկին «կոմունիզմի գործի համար մղվող
պայքարի մեծ ոգեշնչողն էր» (Մուտուզ):

Սոցիալիստական ռեալիզմի մեթոդի սահմանումով ընկեր
Ստալինը բացահայտեց սովետական գրականության զարգացման
հեռանկարը: Հենվելով սովետական գրականության մեթոդի ստա-
լինյան բնորոշման վրա, Մ. Գորկին հանգամանորեն զբաղվեց սո-
վետական գրականության ստեղծագործական մեթոդի տեսական
մեկնաբանության հարցերով, որոնք անմիջորեն բխում էին սովե-
տական գրականության առաջ ծառացած մեծ խնդիրների լուծման
անհրաժեշտությունից: ՀամԿ(բ)Պ Կենտկոմի 1932 թ. ապրիլյան
որոշումը մեր երկրում տեղի ունեցած հասարակական ու ստեղ-
ծագործական մեծ իրադարձությունների կազմակերպչական եզրա-
կացությունն էր, որ նոր ուղիներ նշեց սովետական գրականության
զարգացման համար:

Ընկեր Ստալինը գրում է. «1930—1934 թվականներին բոլշե-
վիկների պարտիան լուծեց Պրոլետարական Ռևոլուցիայի պատ-
մական խնդիրը, որն իշխանությունը նվաճելուց հետո ամենադժ-
վարինն էր, — միլիոնավոր մանր սեփականատիրական գյուղա-
ցիական տնտեսությունների փոխադրումը կոլտնտեսությունների
ուղու վրա, սոցիալիզմի ուղու վրա:...

Որպես առաջին հնգամյա պլանի կատարման արդյունք, մեր
երկրում կառուցված է սոցիալիստական էկոնոմիկայի անսասան
հիմքը, ստեղծված է առաջնակարգ սոցիալիստական ծանր ինդուս-
տրիա և մեքենայացված կոլեկտիվ հողագործություն, ոչնչացված է
գործազրկությունը, ոչնչացված է մարդու շահագործումը մարդու
կողմից, ստեղծված են պայմաններ մեր հայրենիքի աշխատավո-
րության նյութական և կուլտուրական դրության ընդհանուր բա-
րելավման համար:

Այս վիթխարի հաջողությունները մեր երկրի բանվոր դասա-
կարգը, կոլտնտեսականները և բոլոր աշխատավորները ձեռք են
բերել շնորհիվ պարտիայի ու կառավարության համարձակ, ռե-
վոլյուցիոն և իմաստուն քաղաքականության»: *

* Համ Կ(բ)Պ Պատմություն, Համառոտ դասընթաց, էջ 442—443.

Մեր երկրում սոցիալիզմի մեծագույն հաղթանակներից հետո էլ ավելի պարզ դարձավ, որ հին ռեալիզմի և ումանտիզմի արտահայտչական միջոցներով անհնարին է գեղարվեստորեն դրսևւորել մեր կյանքի սոցիալիստական մեծ բովանդակությունը, նրա հերոսական պաթոսը: Գորկին ճշտորեն նկատել է, որ «հին ռեալիզմը ապագա շուներ»: հին ռեալիզմի հիմնական թուլությունն այն էր, որ նա ի վիճակի չէր ընդհանրացման ուժով տողորելու իրականության առաջավոր իդեաներ կրող դրական հերոսին: Նույնիսկ Բալզակի նման հզոր ռեալիստի մոտ դեմոկրատական զանգվածների ներկայացուցիչ Միշել Կրետենը էպիզոդիկ կերպով է հանդես գալիս:

Քննադատական ռեալիզմից սոցիալիստական ռեալիզմը տարբերվում է իրականության զարգացման առաջավոր տենդենցի հստակ և ճշմարտացի ըմբռնումով: Մարդկության նախապատմության ժամանակաշրջանում, դասակարգային պայքարի ընթացքը պայմանավորում էր իրականության գեղարվեստական վերարտադրման հակադիր սկզբունքների հնարավորությունը, ռեալիզմը որպես քննադատական նախասկիզբ, ումանտիզմը որպես իրականությանն անհարիր ձգտումը հաստատող նախասկիզբ հակադրությունը: Սոցիալիզմի պայմաններում վերանում են իրականության գեղարվեստական հակադիր յուրացման հիմքերը, վերանում է ստեղծագործողի սուբեկտիվ ձգտումների և ռեալ իրականության հակադրությունը: Համաշխարհային գրականության ողջ պատմության, ընթացքում առաջին անգամ սովետական գրականության մեջ է հանդես գալիս ամենաառաջավոր գաղափարներ մարմնավորող հերոսը, որը կոմունիստական հասարակության իրական ստեղծողն է: Սոցիալիստական ռեալիզմի հիմնական խնդիրն է դառնում հաստատել սոցիալիստական իրականությունն իր ռեոլուցիոն զարգացման մեջ, այսօրվա մեջ կանխատեսել գալիքը, հաստատել կեցությունը որպես հրաշագործություն. դրա հետևանքով փոխվում է ոչ միայն ռեալիզմի և ումանտիզմի ներքին բովանդակությունը, այլև միմյանց հակադիր այդ սկզբունքների հարաբերությունը: Սովետական գրականության ստեղծագործական պրակտիկայի մեջ տեղի է ունենում ռեալիզմի և ումանտիզմի սկզբունքների նույնացում. ումանտիկան դառնում է սոցիալիստական ռեալիզմի որակական հատկությունը, նրա արտահայտման, ձևերից մեկը:

Գորկին ասում է. «ռևոլուցիոն ումանտիզմը,— դա ըստ էության սոցիալիստական ռեալիզմի պսևդոնիմն է, որի նշանակությունն է ոչ միայն քննադատորեն նկարագրել անցյալը ներկայում, այլև, գլխավորապես,— օժանդակել հաստատելու ռևոլուցիոնորեն նվաճածը ներկայումս և լուսավորելու սոցիալիստական ապագայի վեհ նպատակները»։*

Իր մի շարք հոդվածներում Գորկին ընդգծում է այն հանգամանքը, որ սոցիալիստական ռեալիզմը կարող է հենվել միայն ռևոլուցիոն, սոցիալիստական աշխատանքի փորձի վրա։ «Մեղ մոտ սիրով ու առատորեն գրում են սոցիալիստական ռեալիզմի մասին, և վերջերս հեղինակներից մեկը Գոգոլի մասին հոդվածում հրապարակեց հետաքրքիր մի գյուտ. Գոգոլը եղել է սոցիալիստական ռեալիստ։ Այս գյուտը հետաքրքրական է այն պատճառով, որ ցույց է տալիս, թե ինչպիսի անմտության կարող է հասնել գրական քննադատական ճշմարտությունների տնայնագործական արտադրությունը, և ցույց է տալիս, թե որքան քիչ պատասխանատվություն է զգում գրողը ընթերցողի առաջ իր խոսքերի համար։

Գրական ռեալիզմը գործ ունի մարդկային կենսական գործունեության ռեալ փաստերի հետ։ «Մեվիզորի» և «Մեռած հոգիների» դարաշրջանում, որքան հայտնի է, Ռուսաստանում ոչ մեկը և ոչ մի տեղ չի դիտել սոցիալիստական բնավորության փաստեր։ Հենց այս ոչ անկարևոր պատճառով գրող Նիկոլայ Գոգոլը չէր կարող արտահայտել այդպիսի փաստեր խլեստակովի, Չիչիկովի, Սոբակեվիչի, Նոզդրևի, Պլյուշկինի և իր այլ տիպերի սոցիալական կենսագործունեության մեջ»։**

Կոչ անելով նկարագրել սոցիալիզմի դարաշրջանի հերոսին, որը «բարձր է և վիթխարի բոլոր դարերի և բոլոր ժողովուրդների հերոսներից», հերոսներ, որոնք փոխում, վերակառուցում են աշխարհը, Գորկին գտնում է, որ իր այդ ըմբռնումը հենց սոցիալիստական ռեալիզմն է, սոցիալիստական փորձի վրա հենված ռեալիստական պատկերավոր մտածողություն։ Սոցիալիստական ռեալիզմը ստեղծվեց այն ժամանակ, երբ ստեղծվեց «սոցիալիստական փորձը», նախ, պրոլետարիատի ռևոլուցիոն մասսայական պայքար-

* „О бойкости“, сб. О советской литературе, 1934, էջ 69.

** М. Горький, О литературе, 1937, էջ 317—318.

քի փորձը, հետո աշխարհի առաջին սոցիալիստական պետութեան շինարարական աշխատանքի անօրինակ հարուստ փորձը:

Սակայն միայն այն ժամանակ, երբ վերջնականապես հաղթանակում է սոցիալիստական տնտեսաձևը, երբ նէպական Ռուսաստանը դարձավ սոցիալիստական Ռուսաստան, միայն դրանից հետո ստեղծվեց ռեալ հիմք գեղարվեստական ստեղծագործության մեջ միաձուլելու ռեալիզմը և ռևոլուցիոն ռոմանտիկան, միայն այդ ժամանակվանից սոցիալիստական ռեալիզմը առաջադրվեց որպես մեր գրականութեան և արվեստի ստեղծագործական մեթոդ:

Սոցիալիստական ռեալիզմը հին ռեալիզմից տարբերվում է այն բանով, որ հստակորեն տեսնում է իրականութեան առաջատար տենդենցը և նույնքան ուժեղ է նորը հաստատելու պաթոսի, որքան հնի արատների մերկացման մեջ: Սոցիալիստական ռեալիզմի օրգանական հատկությունն է ռևոլուցիոն ռոմանտիկան, որը ելնելով սովետական ժողովրդի պլանավորված ստեղծագործ աշխատանքից, կանխատեսում է ապագայի հեռանկարը:

Սոցիալիստական կուլտուրայի լենինյան-ստալինյան ուսմունքի հիման վրա Ա. Ա. Ժդանովը սպառնչ կերպով մեկնաբանել է սովետական գրականութեան հիմնական առանձնահատկությունները և զարգացման հեռանկարները, մասնավորապես մեր գրականութեան մեթոդի՝ սոցիալիստական ռեալիզմի էությունը:

Սովետական գրողների Համամիութենական առաջին համագումարին արտասանած իր ճառում ընկեր Ժդանովը մեկնաբանում է, որ մեր գրականութեան թեմատիկայի հիմքում ընկած է բանվոր դասակարգի և գյուղացիության կյանքը, նրանց պայքարը սոցիալիզմի համար: Այդ պատճառով սովետական գրականությունը ժխտում է ամեն տեսակ խավարամոլություն և միստիկա, որ անկում և քայքայում ապրող բուրժուական ռեակցիոն գրականութեան հիմնական հատկանիշներն են:

Մեր գրականությունը տոգորված է օպտիմիզմով և հերոսականությամբ, որովհետև նա ծառայում է սոցիալիստական շինարարության գործին:

«Ընկեր Ստալինը մեր գրողներին անվանել է մարդկային

հոգու ճարտարապետներ: Ի՞նչ է նշանակում այդ: Ի՞նչ պարտա-
կանություններ է դնում ձեզ վրա այդ կոչումը:

Այդ նշանակում է, նախ և առաջ՝ ճանաչել կյանքը, որպեսզի
կարողանալ այն ճշմարտացի պատկերել գեղարվեստական երկե-
րում, պատկերել ոչ սխալաստիկաբար, ոչ մեռած, ոչ որպես «օբեկ-
տիվ ռեալականություն», այլ պատկերել իրականությունն իր ռեո-
լուցիոն դարգացման մեջ: Միաժամանակ գեղարվեստական պատ-
կերման ճշմարտությունը և պատմական կոնկրետությունը պետք է
զուգորդվի աշխատավոր մարդկանց սոցիալիզմի ոգով իդեապես
վերափոխելու և դաստիարակելու խնդրին: Գեղարվեստական գրա-
կանության և քննադատության այսպիսի մեթոդն այն է, որը մենք
անվանում ենք սոցիալիստական ռեալիզմի մեթոդ:

Այնուհետև ընկեր ժդանովն ասում է, որ սովետական գրա-
կանությունը տենդենցիոզ է, որ սովետական գրողներից յուրաքան-
չյուրը կարող է ասել որևէ բթամիտ բուրժուալի, որևէ ֆիլիստե-
րի, թե մենք հպարտանում ենք սովետական գրականության տեն-
դենցիոզությամբ, որովհետև մեր տենդենցն է ազատել աշխատա-
վորությունը, ողջ մարդկությանը կապիտալիստական ստրկատիրու-
թյան լծից:

«Լինել մարդկային հոգու ճարտարապետ — այդ նշանա-
կում է զույգ ոտքով կանգնել ռեալ կյանքի հողի վրա: Իսկ դա իր
հերթին նշանակում է խզումն հին տիպի ռոմանտիզմից, այն ռո-
մանտիզմից, որը պատկերում էր գոյություն չունեցող կյանք և գո-
յություն չունեցող հերոսներ, կյանքի հակասություններից և ճըն-
շումից ընթերցողներին տանելով անիրական աշխարհը, ուտոպիա-
ների աշխարհը: Մեր գրականության համար, որը զույգ ոտքով
կանգնած է մատերիալիստական ամուր հիմքի վրա, խորթ չի կա-
րող լինել ռոմանտիկան, բայց նոր տիպի ռոմանտիկան, ռեոլու-
ցիոն ռոմանտիկան: Մենք ասում ենք, որ սոցիալիստական ռեա-
լիզմը հանդիսանում է սովետական գեղարվեստական գրականու-
թյան և գրական քննադատության հիմնական մեթոդը, իսկ դա
ենթադրում է, որ ռեոլուցիոն ռոմանտիզմը պետք է մտնի գրական
ստեղծագործության մեջ, որպես բաղկացուցիչ մաս, որովհետև
մեր պարտիայի ողջ կյանքը, բանվոր դասակարգի ողջ կյանքն ու
պայքարն արտահայտվում է ամենադաժան, ամենազգոն պրակտիկ

աշխատանքների միահյուսումով մեծագույն հերոսության և հակա-
յական հեռանկարների հետ»:

Մեծ նշանակություն տալով գրական գործի տեխնիկային, ըն-
կեր ժգանովն ասում է, որ սովետական գրականությունը լայն
հնարավորություններ ունի լիովին օգտագործելու գրական գեների
բոլոր տեսակները՝ ժանրեր, ոճեր, գրական ստեղծագործական
ձևեր ու պրյոմներ, ընտրելով լավագույնը, ինչ ստեղծել են նա-
խորդ դարաշրջանները այդ բնադավառում:

Համաշխարհային գրականության լավագույն արժանիքների
օրինավոր ժառանգը սովետական ժողովուրդն է: Բուրժուազիան
քանդել է, խճճել գրական ժառանգությունը, մենք պարտավոր ենք
այն ուշադիր հավաքել, ուսումնասիրել և քննադատորեն յուրաց-
նելով առաջ շարժվել: Գրական ժառանգության քննադատական
յուրացումը ընկեր ժգանովը համարում է մարդկային հոգու ճար-
տարապետ դառնալու կարևոր նախապայմանը:

«Լինել մարդկային հոգու ճարտարապետ — այդ նշանա-
կում է ակտիվորեն պայքարել հանուն լեզվի կուլտուրայի, հանուն
երկի որակի: Մեր գրականությունը դեռ չի համապատասխանում
մեր էպոխայի պահանջներին: Մեր գրականության թուլություններն
արտացոլում են գիտակցության ետ մնալը էկոնոմիկայից, որից,
հասկանալի է, որ ազատ չեն նաև մեր գրողները: Ահա թե ինչու
անխոնջ աշխատանքը իր վրա և իրեն սոցիալիզմի ոգով գաղափա-
րապես զինելու վրա, հանդիսանում է այն անվիճելի պայմանը,
առանց որի սովետական գրողները չեն կարողանա վերափոխել
իրենց ընթերցողների գիտակցությունը և այդպիսով դառնալ մարդ-
կային հոգու ճարտարապետներ»:

Սովետական գրականության և արվեստի զարգացման, հետ-
պատերազմյան ժամանակաշրջանի հիմնական խնդիրները, պար-
զորոշ կերպով ցույց են տրված ՀամԿ(Բ)Պ Կենտկոմի որոշումնե-
րի մեջ գրականության և արվեստի մասին: Սովետական գաղա-
փարախոսության նոր շրջանը նշանավորող պատմական այդ խոշո-
րագույն փաստաթղթերից հետո, մեր գրականության համար հրա-
կայական նշանակություն ունեցավ Ա. Ա. Ժգանովի զեկուցումը
«Զվեզդա» և «Լենինգրադ» ամսագրերի մասին, ուր հստակ կերպով
ջարադրված է կոմունիզմի համար մղվող գաղափարախոսական
պայքարի մարտական ծրագիրը:

ՀամԿ(բ)Պ Կենտկոմի 1946 թ. օգոստոսի 14-ի որոշման մեջ ասված է. «Սովետական գրականության՝ աշխարհի ամենատա-
ջավոր գրականության ուժն այն է, որ նա հանդիսանում է մի գրա-
կանություն, որը չունի և չի կարող ունենալ այլ շահեր, քան ժո-
ղովրդի շահերը, պետության շահերը»:

Սովետական գրականությունը կոչված է իմաստավորելու և
ընդհանրացնելու այն վիթխարի փորձը, որ մեր ժողովուրդը ձեռք է
բերել Հայրենական Մեծ Պատերազմում, գեղարվեստորեն վերար-
տադրելու երկրի տնտեսական վերականգնման համար տարվող ար-
տասովոր հերոսական աշխատանքը: Գրականությունը կոչված է
ժողովրդին հարստացնելու նոր գաղափարներով, առաջ տանելու
նրան, օժանդակելու շինարարական մեծ պլանների կենսագործմա-
նը: Ժողովրդի և պետության շահերին ծառայելու վեհ պարտավո-
րությունը կատարելու համար, սովետական գրականությունը պետք
է առաջնորդվի այն քաղաքականությամբ, որը հանդիսանում է
սովետական կարգի կենսական հիմքը:

«Մենք փոխվել և աճել ենք մեծագույն վերափոխություն-
ների հետ միասին, որոնք արմատապես փոխեցին մեր երկրի դեմ-
քը»:

Ցույց տալ սովետական մարդկանց այս նոր բարձր հատկու-
թյունները, ցույց տալ մեր ժողովրդին ոչ միայն նրա այսօրվա վի-
ճակում, այլև տեսնել նրա վաղվա օրը, օգնել լուսարձակով լուսա-
վորելու առաջընթաց ուղին, — այս է յուրաքանչյուր բարեխիղճ
գրողի խնդիրը: Գրողը չի կարող իրադարձությունների պոչից
քաշ գալ, նա պարտավոր է ընթանալ ժողովրդի առաջավոր շար-
քերում, ժողովրդին ցույց տալով նրա զարգացման ուղին: Ղեկա-
վարվելով սոցիալիստական ռեալիզմի մեթոդով, բարեխիղճորեն և
ուշադիր ուսումնասիրելով մեր իրականությունը, աշխատելով ավե-
լի խոր ներթափանցել մեր զարգացման պրոցեսների էության մեջ,
գրողը պետք է դաստիարակի ժողովրդին, գաղափարապես զինի
նրան: Ընտրելով սովետական մարդու լավագույն զգացմունքները
և հատկությունները, նրա առաջ բաց անելով նրա վաղվան օրը,
մենք պետք է միևնույն ժամանակ մեր մարդկանց ցույց տանք թե
նրանք ինչպիսին չպետք է լինեն, պետք է խարազանենք երեկվա
մնացուկները, որոնք սովետական մարդկանց խանգարում են առաջ
ընթանալ: Սովետական գրողները պետք է օգնեն ժողովրդին, պե-

տությանը, պարտիային՝ դաստիարակելու մեր երիտասարդությանը, դարձնելով նրան առույգ, իր ուժերին հավատացող, ոչ մի դժվարությունից չվախեցող»։*

Ընկ. Ժդանովի այս խոսքերի մեջ ամփոփված է սովետական գրականության առանձնահատկությունների, նրա զարգացման հեռանկարների սպառիչ բնութագիրը։ Անցյալի նախապաշարումներից ազատագրված սովետական արվեստագետի հայացքի առաջ բացվում է ոչ միայն մեր իրականության ճշմարտությունը, այլև գալիքը։ Իսկական արվեստի ճանաչողական նշանակությունն այն է, որ նա բացում է նոր հորիզոններ, կանխատեսում է կյանքի զարգացման ընթացքը։ Այն, ինչ կյանքի մեջ հանդես է գալիս սաղմնային վիճակում, այն, ինչ հաղիվ նկատելի է իրականության մեջ, իր կենսական ամբողջ ուժով, պատկերների միջոցով դրսևավորվում է գեղարվեստական գրականության մեջ։ Սովետական գրականությանն ամբողջապես վերաբերվում է Լենինի հիանալի նշումը, որ մարդու գիտակցությունը ոչ միայն արտացոլում է օբեկտիվ աշխարհը, այլև ստեղծում է այն։ Դա սոցիալիստական ռեալիզմի կարևոր հատկությունն է, որ պետք է դառնա մեր գրողների ստեղծագործական աշխատանքի հիմքը։ Մեր ժամանակի իրական մարդու գործունեության և բնավորության մեջ որոշակիորեն զարգացած վիճակում հանդես են գալիս կոմունիզմի մարդու հիմնական հատկությունները։ Սովետական գրականության կենսական խնդիրն է՝ գեղարվեստորեն դրսևորել այդ հատկությունները իրենց զարգացման և հեռանկարի մեջ։ «Կուլտուրա ի ժիզն» թերթի «Սովետական գրականության բոլշևիկյան պարտիականության մասին» խմբագրական հոդվածում ասված է. «Արվեստի մեջ ճշմարտացի լինելը՝ նշանակում է կարողանալ իրականությունը պատկերել իր պատմական կոնկրետության և անընդհատ նորացման ու ծագող զարգացման պրոցեսում. նշանակում է կարողանալ էականը տարբերել երկրորդականից, կարևորը՝ աննշանից, հանրանշանակալին՝ նեղ անհատականից. նշանակում է կարողանալ իմաստավորել յուրաքանչյուր մասնակի երևույթը պատմական զարգացման ընդհանուր օրենքների և տենդենցների լույսի տակ. նշանակում է կարողանալ տարբերել նորը հնից և ցույց տալ նորի

* Ա. Ա. Ժդանով, «Զվեզդա» և «Լենինգրադ» ամսագրերի մասին, Երևան

պայքարը հնի դեմ, նորի հաղթանակը հնի նկատմամբ. նշանակում է կարողանալ առաջին պլան քաշել «ոչ թե այն, ինչ տվյալ մոմենտին հաստատուն է թվում, բայց արդեն սկսվում է մահանալ, այլ այն, ինչ ծնվում է ու զարգանում...» (Ստալին, «Լենինի զմի հաջորդը», 11-րդ հրատ., էջ՝ 537): Էնգելսի ցուցումը տիպական բնավորությունները տիպական հանգամանքներում պատկերելու անհրաժեշտության մասին՝ պետք է լրացվի հետևյալ դրույթով՝ անհրաժեշտ է պատկերել այն նորը, աճողը, որը դեռ տիպական չէ այսօրվա համար, սակայն անպայման այդպիսին կդառնա վաղը»:

Սոցիալիստական ռեալիզմը պահանջում է իրականությունն թրտացուել իր ռեոլուցիոն զարգացման մեջ, իր անընդհատ նորացման ընթացքում, բացահայտել իրականության պրոցեսների իմաստը, մերկացնել բուրժուական իդեոլոգիայի քայքայիչ ազդեցությունները և հին աշխարհի մնացուկները մարդկանց գիտակցության մեջ:

Սոցիալիստական ռեալիզմը պահանջում է մարքս-լենինյան տեսության, մեր պարտիայի պատմության, սոցիալիստական շինարարության ամբողջ փորձի խոր յուրացում և անփակտելի կապ կոմունիզմի լիակատար հաղթանակի համար մղվող պայքարի հետ:

* * *

Սովետական երկրում այլևս չկան «երկու ազգություններ»։ Սոցիալիստական հասարակությունը, այդ միասնական և հզոր սովետական ժողովուրդն է, բանվոր դասակարգը, գյուղացիությունը, ինտելիգենցիան։ Լենինի-Ստալինի մեծ պարտիան, — «մեր դարաշրջանի միտքը, պատիվը և խիղճը», կազմակերպեց և ոգեշնչեց սոցիալիզմի կառուցման և սովետական հայրենիքի պաշտպանության անօրինակ հերոսական գործը։ Սոցիալիզմի հաղթանակի հետ իրենց ամբողջ հզորությամբ ծավալվեցին սովետական հասարակության շարժիչ ուժերը՝ ժողովուրդների բարեկամությունը, սովետական հայրենասիրությունը, սովետական հասարակության բարոյական և քաղաքական միասնությունը։ Մեր ժողովուրդն իր նոր կյանքի պատմության ընթացքում, երկրորդ անգամ է գտնվում հետպատերազմյան պայմաններում։ Առաջին համաշխարհային պատերազմից և քաղաքացիական կռիվներից հետո մեր ժողովուրդը

վճռեց տնտեսութեան վերականգնման բարդ խնդիրները և սոցիալ-
խստական հասարակութեան կառուցումը: Երկրորդ համաշխարհա-
յին պատերազմից հետո ընկեր Ստալինը մեր ժողովրդին զինեց
նոր հնգամյակի մեծասքանչ ծրագրով, բացահայտեց լայն հեռա-
նկարներ սոցիալիստական արդյունաբերութեան և գյուղատնտեսու-
թեան զարգացման համար:

Սովետական գրականութիւնն այժմ կանգնած է այդ մեծ
խնդիրների առաջ, որոնց գեղարվեստական կենսագործման ուղի-
ները պարզ և սպառիչ կերպով նշված են ՀամԿ(Բ)Պ Կենտկոմի
որոշումների մեջ գրականութեան և արվեստի մասին:

Ընկ. Ժդանովն ասում է. — «Սովետական գրողները և մեր բո-
լոր իդեոլոգիական աշխատողներն այժմ կանգնած են իրանի ա-
ռաջավոր գծում, որովհետև խաղաղ զարգացման պայմաններում
չեն վերանում, այլ ընդհակառակն, աճում են իդեոլոգիական
ֆրոնտի խնդիրները և առաջին հերթին գրականութեան խնդիրները:
Ժողովուրդը, պետութիւնը, պարտիան ուղում են, որ գրականու-
թիւնը ոչ թե հեռանա արդիականութիւնից, այլ որ գրականութիւ-
նըն ակտիվորեն ներթափանցի սովետական կեցութեան բոլոր կող-
մերի մեջ: Բոլշևիկները բարձր են գնահատում գրականութիւնը,
պարզոթոշ տեսնում են նրա պատմական մեծ միսիան ու դերը ժո-
ղովրդի բարոյական և քաղաքական միասնութեան ամրապնդման
գործում, ժողովրդի համախմբման և դաստիարակման գործում:
Պարտիայի Կենտրոնական Կոմիտեն ցանկանում է, որ մեզ մոտ
լինի հոգևոր կուլտուրայի առատութիւն, որովհետև կուլտուրայի
այդ հարստութեան մեջ նա տեսնում է սոցիալիզմի գլխավոր խըն-
դիրներից մեկը»:

25.III.47

քնն

-տուն

ամբի

-աղաքա

-միտ

-աղ մայր

դոմ դի մրդո

-ամբ կոմիտ

-մոտա միլիտ

դրոյիտրոն դմն ու

ԳԱԱ Հիմնարար Գիտ. Գրադ.

FL0005746

ԳԻՆԸ 2 Ռ.

